

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

OTIENO JENNI

IHONVÄRIIN PERUSTUVAT ENNAKKOLUULOT 3–6-VUOTIAIDEN VALTA-
VÄESTÖÖN KUULUVIEN LASTEN KESKUUDESSA

Kasvatustieteen kandidaatintyö

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Varhaiskasvatuksen koulutus

2017

Degree Programme in Education Varhaiskasvatuksen koulutus		Tekijä/Author Otieno Jenni	
Työn nimi/Title of thesis Ihonväriin perustuvat ennakkoluulot 3–6-vuotiaiden valtaväestöön kuuluvien lasten keskuudessa			
Pääaine/Major subject Kasvatustiede	Työn laji/Type of thesis Kandidaatintyö	Aika/Year Huhtikuu 2017	Sivumäärä/No. of pages 28
Tiivistelmä/Abstract <p>Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella 3–6-vuotiaiden valtaväestöön kuuluvien lasten ihonväriin perustuvia ennakkoluuloja aiemmin tehdyn tutkimuksen kautta. Tutkimus on laadullinen, narratiivinen kirjallisuuskatsaus, joka kokoaa aiheen tutkimustuloksia, niihin liittyviä teorioita ja kartoittaa aihealueen tutkimuskentän tämänhetkistä tilannetta. Lasten ennakkoluuloja on eniten tutkittu Pohjois-Amerikassa, missä myös iso osa tämän tutkimuksen tutkimusaineistosta on tuotettu. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kuitenkin ennakkoluuloja laajemmin ja erilaiset yhteiskunnalliset tilanteet huomioonottaen, joten tutkimusaineistossa on tutkimuksia myös mm. Iso-Britanniasta, Brasiliasta, Suomesta ja Etelä-Afrikasta. Tutkimuskysymykset ovat: Millaisia ihonväriin perustuvia ennakkoluuloja 3–6-vuotiaiden valtaväestöön kuuluvien lasten keskuudessa on? Mitkä tekijät vaikuttavat näiden ennakkoluulojen muodostumiseen?</p> <p>Tutkimustulosten mukaan jo 3-vuotiaat lapset ovat tietoisia ihonvärin eri sävyistä ja sen perusteella voivat kategorisoida ihmisiä. 3–6-vuotiaat vaaleaihoiset valtaväestön lapset identifioituvat selkeästi ihmisiin, jotka ovat samanvärisiä kuin he itse. Valtaväestöön kuuluvien lasten ennakkoluulojen kehittämisessä on havaittu ikävaiheittainen kaava, jonka mukaan noin 4–5-vuotiaina lapset alkavat suosimaan omaa sisäryhmäänsä ja saada ennakkoluuloja ulkoryhmiä kohtaan. 6–7-vuoden iässä sisäryhmän suosiminen ja ulkoryhmiin kohdistuva ennakkoluuloisuus ovat vahvimmillaan, jonka jälkeen ne alkavat useimmilla lapsilla vähenemään.</p> <p>Tähän mennessä mikään yksittäinen teoria ei ole kyennyt selittämään lasten ennakkoluulojen muodostumista niiden monimutkaisuudessaan. Lasten ennakkoluulojen kehitykseen vaikuttaa muun muassa lapsen kognitiivinen, ikävaiheittainen kehitys, sosiaaliset ryhmät ja niiden välinen vuorovaikutus sekä mikro- ja makrotason ympäristöstä kumpuavat viestit ja asenteet.</p>			
Asiasanat/Keywords Ennakkoluulot, ihonväri, varhaislapsuus			

Sisältö

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	3
2.1	Tutkimusmenetelmästä	3
2.2	Aiheen rajaus	3
2.3	Tutkimusaineistoni.....	4
2.4	Tutkimuskysymykset	5
3	KESKEISET KÄSITTEET	6
3.1	Ennakkoluulo	6
3.2	Valtaväestö.....	7
3.3	Ihönväri.....	7
3.4	”Rotu”.....	8
3.5	Etnisyys.....	9
3.6	Rasismi	10
4	LASTEN IHONVÄRIIN PERUSTUVAT ENNAKKOLUULOT	11
4.1	Lasten ennakkoluulot ja ikävaiheittainen kehitys	11
4.1.1	<i>Ihönväri lasten puheissa ja vuorovaikutuksessa.....</i>	<i>11</i>
4.1.2	<i>Kategoriatietoisuus</i>	<i>12</i>
4.1.3	<i>Lasten identifioituminen</i>	<i>13</i>
4.1.4	<i>Lasten ennakkoluulot eri ikävaiheissa.....</i>	<i>14</i>
4.2	Lasten ennakkoluulojen muodostuminen.....	14
4.2.1	<i>Ennakkoluulojen sosiokognitiivinen kehitysteoria</i>	<i>15</i>
4.2.2	<i>Kehitysteoria ryhmien välisestä vuorovaikutuksesta.....</i>	<i>16</i>
4.2.3	<i>Sosiaalisen identiteetin kehitysteoria</i>	<i>17</i>
4.3	Lasten ennakkoluulojen muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä.....	20
4.3.1	<i>Vanhemmat.....</i>	<i>20</i>
4.3.2	<i>Ryhmien välinen kontakti</i>	<i>21</i>
4.3.3	<i>Ryhmän koon, tuttuuden ja sosiaalisen aseman vaikutukset preferenssiin:</i>	<i>22</i>
4.3.4	<i>Sosiaaliset normit ja lasten ennakkoluulojen ilmaisu.....</i>	<i>23</i>
4.3.5	<i>Ulkoryhmien dehumanisointi.....</i>	<i>24</i>
5	YHTEENVETO	25
6	POHDINTA.....	27
7	LÄHTEET	29

1 JOHDANTO

Mielenkiintoni tämän tutkimuksen aihetta kohtaan on noussut vuosien kuluessa. Lähipiiriini kuuluu useita ulkomaalaisia, joiden kanssa vuorovaikutuksessa ollessani olen kehittynyt ajattelemaan asioita muistakin kuin omasta perspektiivistäni. Viimeisen puolentoista vuoden aikana olen matkustanut sekä Gambiaan viideksi viikoksi, että Keniaan kolmeksi viikoksi. Nämä kokemukset ovat avartaneet näkemyksiäni sekä kasvattaneet minua ihmisenä. Olen myös viime vuosien aikana useiden kokemusten kautta tullut tietoisemmaksi siitä, kuinka yleistä ihmisten luokittelu ihonvärin perusteella on. Olen usein miettinyt, mikä saa ihmisen arvottamaan muita sekä itseään sen pohjalta, minkä värinen iho heillä on. Varhaiskasvatuksen opiskelijana lapset ovat lähellä sydäntäni ja halusin ehdottomasti tutkia jotain lapsiin tai lapsuuteen liittyvää. Tutkimukseni aiheessa yhdistyvät sekä monikulttuurisuus, että lapset.

Pohjoisamerikkalaiset, erityisesti yhdysvaltalaiset, tutkijat ovat olleet edelläkävijöitä ihonväriin ja rasismiin liittyvässä tutkimuksessa ja ajan saatossa kiinnostus aiheen tutkimiseen on levinnyt eri puolille maailmaa (Nesdale, 2012, 52). Suomessa ollaan vasta heräilemässä näiden aihealueiden tutkimiseen, varsinkin varhaiskasvatusikäisten lasten kohdalla. Maailmanlaajuisesti rasismien ja etnisten sekä ihonväritään eriyneiden ryhmien välisen kanssakäymisen tutkimuksesta ollaan jatkuvasti kiinnostuneempia. Myös Suomessa maahanmuuton ja interkulttuuristen kohtaamisten lisääntyessä tällaiselle tutkimukselle on aiempaa enemmän kysyntää.

Ennakkoluulot varhais- ja keskilapsuudessa ovat hyvin huolestuttavia sekä ennakkoluuloja omaavien, että niiden kohteena olevien lasten kannalta. Negatiiviset, luuloihin ja stereotyyppioihin perustuvat asenteet voivat aiheuttaa lyhyt- sekä pitempiaikaisempiakin psykologisia ja jopa fyysisiä vahinkoja niitä kohtaaville lapsille. On myös vaarana, että ennakkoluulot vahvistuvat ja pysyvät aikuisuuteen asti. (Nesdale, 2012, 52.) Rastas näkee rasismien ilmiönä, joka on läsnä kaikkien lasten arjessa. Hän painottaa, että kaikkia lapsia pitäisi suojella rasismilta: Kenenkään ei pitäisi joutua kohtaamaan rasismia, eikä myöskään olla vaarassa kasvaa rasistiksi. (Rastas, 2007, 15.) Näen tämän ajatuksen sellaisena, joka kasvattajien tulisi sisäistää. Usein ajatellaan, että rasismien uhreja ovat ensisijaisesti ne, joita kohtaan rasistiset teot ja sanat suuntautuvat. On kuitenkin hyvin tärkeää ymmärtää myös, mi-

ten paljon rasistinen ajattelutapa rajoittaa ja tuo negatiivisuutta ihmisen elämään. Lapsia pitäisi siis suojella kaikilta rasismin osa-alueilta.

Lasten ennakkoluuloista ja rasismista käydyn dialogin sekä tehdyn tutkimuksen vähyyteen vaikuttaa vahvasti se, että lapsia pidetään viattomina ja kykenemättöminä ymmärtämään rodullistettuihin suhteisiin liittyviä tekijöitä. Lapsia pidetään aikuisilta kuulemiensa mielipiteiden toistajina, sen sijaan, että he itse olisivat pystyviä muodostamaan ennakoasenteita ihonvärittään erilaisia ryhmiä kohtaan. Lapsen puhuessa rasistisesti ajatellaan, etteivät he oikeasti ymmärrä käyttämäänsä terminologiaa, vaan vain matkivat aikuisten puheita. (Van Ausdale & Feagin, 2001, 2–3.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 nimeää yhdeksi laaja-alaisen osaamisen osa-alueeksi kulttuurisen osaamisen, vuorovaikutuksen ja ilmaisun. Samaisessa asiakirjassa varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustan yleisperiaatteiksi on lueteltu muun muassa yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen kohtelun vaatimus ja lapsen syrjintäkielto, jotka pohjautuvat YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen, varhaiskasvatukseen ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 22, 18.) Jotta lasten välistä vuorovaikutusta voidaan tukea, kaikkien integroituminen ryhmään varmistaa ja muun muassa ehkäistä mahdollista lasten rasismia, on tärkeää olla tietoinen myös lasten ennakkoluuloista. Ilmiöitä yleensäkin tulee ymmärtää ennen kuin niihin voi päämäärätietoisesti vaikuttaa, näin on myös lasten ennakkoluulojen kanssa.

Tavoitteenani tässä tutkimuksessa on kartoittaa ihonväriin perustuvista lasten ennakkoluuloista tehtyä aiempaa tutkimusta ja sitä kautta luoda yleiskuva siitä, missä aihealueen tutkimuskentällä ollaan tällä hetkellä menossa. Tutkimuksessani keskityn erityisesti selvittämään, minkälaisia ennakkoluuloja 3–6-vuotiailla, valtaväestöön kuuluvilla lapsilla on ihonväriin perustuen ja mikä niiden muotoutumiseen vaikuttaa. Esittelen myös keskeisimmät teoriat lasten ennakkoluulojen kehittymisestä. Toivon, että kandidaatintutkielmani voisi osaltaan luoda keskustelua lasten ennakkoluuloista myös Suomessa ja herätellä suomalaisten tutkijoiden mielenkiintoa aiheen tutkimiseen.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä osiossa kerron aluksi valitsemastani tutkimusmenetelmästä. Tämän jälkeen perustelen tekemääni aiheen rajausta ja valitsemani tutkimusaineistoa. Osion lopussa esittelen tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset.

2.1 Tutkimusmenetelmästä

Kandidaatintutkielmani on laadullinen tutkimus. Koska lasten ihonväriin perustuvista ennakkoluuloista ei varsinaisesti ole tehty suomenkielistä tutkimusta, koen oleelliseksi kuvailla siitä tehtyä aiempaa tutkimusta laajasti kirjallisuuskatsauksen menetelmin. Tavoitteenani on yhdistää aiheen tutkimustuloksia ja niihin liittyviä teorioita sekä kartoittaa, missä aihealueen tutkimuskentällä ollaan tällä hetkellä menossa. Näin tästä aiheesta ja siitä tähän mennessä tehdystä tutkimuksesta saadaan kattava yleiskuva. Päädyin valitsemaan kirjallisuuskatsauksen tyypiksi narratiivisen yleiskatsauksen. Kuvailevan synteessin avulla kokoa aiempia tutkimustuloksia ytimekkäästi.

Tutkimukseni sijoittuu monen tieteenalan kentälle. Siinä yhdistyy sosiologia, psykologia, lapsitutkimus ja antropologia. Monitieteisyys vaikuttaa käsitteiden määrittelyyn, sillä eri tieteenaloilla joidenkin käsitteiden määrittelyt vaihtelevat. Koen kuitenkin, että monitieteisyys lisää myös mielenkiintoa tutkimuksen tekemiseen.

2.2 Aiheen rajaus

Ennakkoluuloja on monenlaisia ja olenkin joutunut rajaamaan tutkimuskohdettani. Tutkimuksessani keskityn negatiivisiin ennakkoluuloihin, koska ne vaikuttavat lukemattomien ihmisten elämiin ja etenemisen mahdollisuuksiin kielteisesti. Koen, että tasa-arvon edistämisen kannalta negatiivisten ennakkoluulojen tutkiminen ja niiden ennaltaehkäiseminen on tärkeämpää kuin positiivisten.

Rajasin aiheeni koskemaan ihonväriin ja ”rotuun”, sosiaalisena kategoriana, kohdistuvia ennakkoluuloja valtaväestön lasten näkökulmasta. Ihonväriin perustuvia ennakkoluuloja on

pääsääntöisesti tutkittu Pohjois-Amerikassa sekä Euroopassa ja näin ollen tutkimuksessani valtaväestö-käsite viittaa ”valkoisiin”, jollei toisin mainita. Kun tämän hetkisessä tutkimuksessa puhutaan valkoisuudesta, ei viitata pelkästään ihonväriin vaan myös siitä johtuvaan etuoikeutettuun asemaan, joka vaaleaihoisilla ihmisillä on yhteiskunnassa (Rastas 2013, 172). Vaaleaihoiset ihmiset ovat muiden tavoin rodullistettuja, mutta se ei käy heille samalla tavalla ilmi erinäisissä elämäntilanteissa ja kohtaamisissa kuin ihmisille, joilla on tummempi ihonväri. Vaaleaihoiset ihmiset voivat olla tietämättömiä ihonväristään johtuvista etuoikeuksista. Esimerkiksi vaaleaihoiset kantaväestöön kuuluvat suomalaiset yleisesti ottaen ajattelevat etnisyyden ja ”rodun” koskevan ihmisiä, joiden ihonväri tai kulttuuristausta poikkeaa heidän omastaan. Itseään he pitävät ”rodun” ja etnisyyden suhteen neutraaleina tai ei-etnisinä. (Puuronen, 2011, 29.) Valtaosa lasten ennakkoluuloja käsittelevästä tutkimuksesta on tehty juurikin valtaväestöön kuuluvista vaaleaihoisista lapsista. Tutkimukseni avulla pyrin omalta osaltani luomaan keskustelua rodullistamisen seurauksena syntyneistä valta-asetelmista ja yhteiskunnallisista hierarkioista.

Varhaiskasvatuksen opiskelijana halusin luonnollisesti keskittyä varhaiskasvatusikäisiin lapsiin. Valitsin tutkimuksen kohteeksi 3–6-vuotiaat lapset. Heistä oli tehty riittävästi aiempaa tutkimusta siinä suhteessa, että materiaalia on tarpeeksi, mutta kuitenkin aiheen tutkimuskentällä on vielä paljon vastaamattomia kysymyksiä.

2.3 Tutkimusaineistoni

Iso osa tutkimusaineistostani on pohjoisamerikkalaista, koska kuten jo aiemmin on mainittu, siellä on tehty eniten lasten ennakkoluuloihin liittyvää tutkimusta. Halusin kuitenkin käsitellä aihetta laajemmin ja tutkia lasten ennakkoluuloja erilaisissa yhteiskunnissa. Niinpä minulla on tutkimusaineistossani myös muun muassa Iso-Britanniassa, Brasiliassa, Etelä-Afrikassa ja Italiassa tehtyjä tutkimuksia. Aiheestani ei ole suoranaisesti tehty suomenkielistä tutkimusta. Olen kuitenkin pyrkinyt sisällyttämään tutkimukseeni myös suomalaisia kirjallisuutta esimerkiksi käsitteiden määrittelyssä ja sellaisten tutkimusten kautta, jotka sivuavat aihettani.

Olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman tuoreita lähteitä tutkimukseni pohjana. Kuitenkin käsitteiden määrittelyssä olen hyödyntänyt myös klassisia teoksia ja tarpeen mukaan käyttänyt niiden rinnalla myös uudempaa materiaalia.

2.4 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni olen muotoillut näin:

1. Millaisia ihonväriin perustuvia ennakkoluuloja 3–6-vuotiaiden valtaväestöön kuuluvien lasten keskuudessa on?
2. Mitkä tekijät vaikuttavat näiden ennakkoluulojen muodostumiseen?

Vaikka tutkimusaineistossani oli tietoa myös niistä keinoista, joilla lasten ennakkoluuloihin ja negatiivisiin asenteisiin voidaan vähentävästi vaikuttaa, en ole sisällyttänyt niitä tutkimukseeni. Koen, että näihin kahteen tutkimuskysymykseen tiiviisti keskittynyt tutkimus on kandidaatintutkielman ohjeistetun pituuden ja resurssien kannalta hedelmällisin vaihtoehto.

3 KESKEISET KÄSITTEET

Kuten jo aiemmin mainitsin, tutkimukseni sijoittuu monen tieteenalan kentälle ja näin ollen jotkin käsitteet voidaan tieteenalasta riippuen nähdä osittain eri perspektiivistä. Tutkimukseni katsoo kutakin keskeistä käsitettä tässä osiossa määritellystä näkökulmasta. Muita, vähemmän keskeisiä käsitteitä olen määritellyt tutkimuksen edetessä.

3.1 Ennakkoluulo

Tutkimukseni yksi keskeisimmistä käsitteistä on englanninkielinen prejudice-termi. Käytän tutkimuksessani sen suomenkielistä vastinetta, ennakkoluulo. Käsitteen määrittelyssä yhdistän Allportin (1954) klassista sekä Brownin (2010) nykypäiväisempää määrittelyä.

Brown lähestyy ennakkoluuloja sosiaalipsykologian näkökulmasta. Hän rajaa ennakkoluulojen tarkasteluun kaksi ulottuvuutta, yhteisön ja yksilön. Hän puhuu ennakkoluuloista toisaalta yhteisön prosesseina, toisaalta taas yksilön käsityksen, tunteiden tai tekojen tasolla analysoitavana ilmiönä. (Brown, 2010, 1.)

Ennakkoluulojen kohteena ovat joko jokin ryhmä ihmisiä tai yksittäinen henkilö, joka yhdistetään johonkin sidosryhmään. Ennakkoluulot voivat kohdistua muun muassa etnisiin vähemmistöihin, naisiin, seksuaaliselta suuntautumiselta valtaväestöstä poikkeaviin tai kehitysvammaisiin. Ne voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia. (Brown, 2010, 6.) Ennakkoluuloja on sekä positiivisia, että negatiivisia (Allport, 1954, 6). Positiivinen ennakkoluulo voi esimerkiksi kohdistua iäkkäisiin ihmisiin, joihin voidaan liittää mielikuvia esimerkiksi iän tuomasta viisaudesta, harkintakyvystä sekä järkevästä päätöksenteosta. Ennakkoluuloja tarkastellessa painopiste kuitenkin on usein negatiivisissa ennakkoluuloissa.

Allport keskittyi tutkimuksessaan erityisesti ”rotuun” ja etnisyyteen liittyviin ennakkoluuloihin. Hän luokittelee ennakkoluulot etukäteen muodostetuiksi käsityksiksi, jotka ovat virheellisiä ja irrationaalisia. Ne voivat esimerkiksi kummuta omista yksittäisistä negatiivisista kokemuksista jonkun tietyn sosiaalisen ryhmän yksilöiden kanssa ja suuntautua yleistyksen kautta koko ryhmään. Toisaalta taas ennakkoluuloja voi olla myös ihmisillä, joilla ei ole ollut minkäänlaisia henkilökohtaisia vuorovaikutustilanteita kyseessä olevan ryhmän kanssa. Yksilöihin kohdistuvista ennakkoluuloista Allport toteaa, että mielikuvaan yksilöstä liitetään paheksuttavia piirteitä. Nämä piirteet ovat yhdistetty tiettyyn ”rotu-” tai etni-

seen ryhmään, johon yksilön oletetaan kuuluvan ja näin ollen myös omaavan ne (Allport, 1954, 7).

Brown kritisoi Allportin määrittelyä siten, että hänen mielestään ei välttämättä ole tarpeellista viitata ennakkoluulojen virheellisyyteen. Ennakkoluulot ovat usein ympäröiväitä yleistyksiä, joiden epätodennäköisyyttä voi olla haastava todistaa aukottomasti. Ei siis pitäisi määritellä ennakkoluuloja erheellisiksi yleistyksiksi tai epäkorrekteiksi olettamuksiksi, vaikka ne voisivat ollakin, kun ei voida vastineeksi antaa oikaisua. (Brown, 2010, 5.)

3.2 Valtaväestö

Käsitteellä valtaväestö tarkoitetaan ryhmää, johon enemmistö valtion kansalaisista kuuluu. Maassa asuvat muut ryhmät, esimerkiksi etniseltä taustaltaan poikkeavat ryhmät, kuuluvat vähemmistöön. Valtion sisäinen valta-asetelma useimmiten suosii enemmistöä ja arvot sekä normit ovat heidän mukaiset. Se, keitä valtaväestöksi luetaan, riippuu siitä, mistä valtiosta on milloinkin kyse. Koska tutkimukseni käsittelee ihonväriin perustuvia ennakkoluuloja, painopiste ei ole esimerkiksi etnisessä tai uskonnollisessa taustassa vaan valtaväestön ja vähemmistöjen ihonvärissä. Näin ollen esimerkiksi Suomen valtaväestöä ovat vaaleaihoiset.

3.3 Ihonväri

Evoluutiobiologian mukaan ihonvärin eroavuudet ovat yhdistettävissä auringonvalon ja erityisesti ultraviolettisäteilyn määrään alueellisesti. Nykyihmiset ovat lähtöisin Afrikan alueelta. He olivat tummaihoisia. Tumma ihonväri suojasi heitä auringon UV-säteilyltä. Kun ihmislaji levisi maapallon muille alueille, esimerkiksi pohjoisessa tälle suojalle ei ollut tarvetta, koska UV-säteilyä on näillä alueilla paljon vähemmän. Evoluutioprosessissa tällaisten alueiden populaatioille kehittyi vaaleampi ihonväri, joka muun muassa mahdollistaa tarpeellisen D-vitamiinin saannin. (Jablonski & Chaplin, 2002, 57–58.) Tästä johtuen ihmispopulaatioiden ihonväri vaihtelee sen mukaan, kuinka paljon suojaa UV-säteilyä vastaan tarvitaan ja onko alueella tarpeeksi auringonvaloa D-vitamiinin riittävän saannin varmistamiseksi.

Ihonväri on fyysinen tekijä, siinä missä silmienväri, pituus tai jalan kokokin. Ihmisten ihonvärille on kuitenkin annettu muita fyysisiä tekijöitä suurempi merkitys. Miles puhuu merkityksellistämisestä, jossa toiset fyysiset piirteet määrittävät ihmisen ”rotua” ja toiset eivät. Ihmisten kategorisointi ”rotuihin” johtuu merkityksellistämisestä. Valittujen ulkoisten piirteiden perusteella ihmisiin liitetään mielikuvia tietyistä ominaisuuksista ja kulttuurisista tuntomerkeistä. Ihonväri on näistä fyysisistä piirteistä olennaisin. (Miles, 1994, 105–106.) Ihmisiä jaotellaan sen perusteella esimerkiksi ”mustiin” ja ”valkoisiin”.

Lapset ihonväristä puhuessaan käyttävät usein esimerkiksi sanoja ruskea, vaalea- ja tummaihoisen. Tällaisilla sanavalinnoilla he viittaavat nimenomaan ihonväriin. Rodullistetut termit ”musta” ja ”valkoinen” ovat harvemmin lasten käyttämiä ihonvärin kuvaajia. (Rastas, 2004, 105.) Tutkimuksessani aion puhua tummaihoisista ja vaaleaihoisista viitatessani ihonväriin tai -sävyyn. Kun taas kyseessä on ihonväri sosiaalisen kategorian ilmentäjänä, käytän sanoja ”musta” ja ”valkoinen”. Tällä tietoisella valinnalla teen erontekoa todellisen ihonvärin ja siihen yhdistetyn sosiaalisen kategorisoinnin välille.

3.4 ”Rotu”

Tiede on todistanut rotuoppien ristiriitaisuuden ja virheellisyyden (Miles, 1994, 13; Rastas, 2013, 154). Ihmisten rotuluokittelulle ei ole biologisia tai perinnöllisyystieteellisiä perusteita (Saaristo & Jokinen, 2013, 152). Rotu-käsitettä on kritisoitu paljon ja muun muassa Unesco (1969) on suositellut siitä luopumista ihmisistä puhuttaessa. Rotu-käsitettä on pidetty ihmisiä luokittelevana, eriarvoistavana ja rasismia lisäävänä terminä.

Tästä huolimatta ”rotuja” käytetään sosiaalisina kategorioina, joihin ihmisiä luokitellaan nykypäivänäkin muun muassa ihonvärin tai syntyperän perusteella. Suomalaisessa yhteiskunnassa tämä näkyy enemmänkin arkisessa kanssakäymisessä, kun taas useissa maissa, esimerkiksi USA:ssa rotuluokittelua käytetään virallisestikin muun muassa väestötilastoineissa. Rotuluokittelu, sen virheellisyydestä huolimatta, vaikuttaa yhä ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja määrittää ihmisiä eri luokkiin. Näin ollen myös etnisyyteen ja ”rotuun”, jotka ovat sosiaalisia kategorioita, liittyvää tutkimusta tehdään ja tarvitaan. (Rastas, 2013, 154.)

Tutkimusaineistossani rotu-käsite toistuu jatkuvasti. Edellä mainitsemieni rotuluokitteluun liittyvien ongelmien takia minä en halua kyseistä käsitettä tutkimuksessani käyttää. Koen, että jos käyttäisin tutkimuksessani rotu-termiä, antaisin sille tieteellisen käsitteen statuksen ja hyväksyntäni ihmisten rodullistamiselle, mikä olisi eettisesti hyvin kyseenalaista. En kuitenkaan voi välttää kyseistä käsitettä kokonaan. Tästä johtuen olen päätenyt jatkamaan joidenkin suomalaisten tutkijoiden, kuten Rastaan (2007) jalanjäljillä. Hän on osana tutkimustaan pohtinut rotu-käsitettä ja siihen liittyviä ongelmia. Ratkaisuna tähän hän puhuu ”rodusta” ja näin ollen ilmaisee puhuvansa juurikin sosiaalisesta kategoriasta. Tässä tutkimuksessa siis käytän lainausmerkkejä rotu-sanana ympärillä viitatessani siihen sosiaalisesti rakentuneena kategoriana, ei biologisena tekijänä.

3.5 Etnisyys

Etnisyyden käsite eroaa ”rodun” käsitteestä siten, että sillä viitataan fyysisten ja biologis-peräisten tekijöiden sijasta ennemminkin kulttuurisiin aspekteihin. Etniseksi ryhmäksi voidaan esimerkiksi luokitella yhteisö, jonka jäseniä yhdistää kieli, historia, perinteet ja ruokailutottumukset. Tällaiset etniset tekijät eivät periydy geneettisesti vaan ne siirtyvät sukupolvelta toiselle sosialisatioprosessissa. Etnisyyteen liittyy myös yksilön itsensä kokemus siitä, että hän kuuluu osaksi tiettyä ryhmää. Hän kokee ryhmänsä jäsenten olevan yhdenlaisia ja muiden ihmisten toisenlaisia. (Saaristo & Jokinen, 2013, 153–154.)

Osassa tutkimusaineistoani etnisyyden ja ”rodun” käsitettä käytetään osittain päällekkäin määrittelemättä niitä sen kummemmin tai erittelemättä niiden käsitteellisiä eroja (ks. esim. Brown, 2010; Nesdale, 2012). Tämä on kuitenkin ongelmallista. On lähes mahdotonta määrittellä ulkoisten tekijöiden perusteella esimerkiksi mistä maasta minkäkin näköinen ihminen on kotoisin tai mihin uskontokuntaan tai heimoon he ilmiasunsa perusteella kuuluvat. Erityisesti englanninkielisessä tutkimusaineistossa puhutaan esimerkiksi lasten etnisestä tietoisuudesta, mutta kuitenkin tarkoitetaan sillä tietoisuutta ihmisten erilaisuudesta ja kategorisointia erityisesti ulkoisten piirteiden ja joidenkin selvien etnisestä taustasta kertovien vihjeiden, kuten kielen perusteella. Ulkoiset ilmiasun piirteet eivät millään riitä määrittämään ihmisten etnistä taustaa todenmukaisesti. Sitä varten pitäisi omata merkittävä määrä tietoa sekä erilaisista etnisistä ryhmistä, että kyseessä olevasta yksilöstä.

Etnisyyden käsitteen käyttöön liittyvät ongelmat johtuvat pääosin siitä, että siihen on liitetty erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi USA:ssa etnisyyden käsite ymmärretään eri tavalla kuin Suomessa. Yhdysvalloissa muun muassa väestötilastoinneissa luokitellaan ”mustat” ja ”valkoiset” omiksi etnisiksi ryhmikseen ja myös tutkijat näyttävät käyttävän samanlaista määrittelyä. Tällaisen määrittelyn mukaan siis ihonväri osaltaan ilmaisee etnisyyttä ja toimii pääasiallisena yhdistävänä tekijänä etnisille ryhmille. Välttääkseni sekaannukset ”rodun” ja etnisyyden välillä olen päättänyt puhua etnisyydestä vain aiemmin esiin tuomani määrittelyn mukaan.

3.6 Rasismi

Rasismien käsite on hyvin kiistanalainen ja moniulotteinen. Siitä ei ole saatavilla yhtä, yleisesti hyväksyttyä määrittelyä. Rasismi pohjautuu ajatukseen ihmisryhmien eriarvoisuudesta. Rodullistamisen prosessissa ihmisiä jaotellaan merkityksellistettyjen fyysisten tai kulttuuristen piirteiden perusteella luonnollisiin hierarkkisiin luokkiin. (Puuronen, 2011, 57; Miles, 1994, 76) Rasismi voidaan jakaa rakenteelliseen ja arkielämän rasismiin. Rakenteellinen rasismi viittaa sosiaalisista järjestelmistä ja instituutioista johtuvaan joidenkin ryhmien syrjintään tai epätasa-arvoon. Arkielämän rasismi käsittää arjen kanssakäymisessä tapahtuvat ”rotuun” tai etniseen taustaan liittyvät loukkaavat teot, sanat ja eleet sekä syrjinnän ja fyysisen väkivallan. (Puuronen, 2011, 59–61.)

4 LASTEN IHONVÄRIIN PERUSTUVAT ENNAKKOLUULOT

Olen jakanut tutkimustulokset kolmeen osaan tutkimuskysymysten mukaan. Ensimmäisessä osassa tuon esille 3–6-vuotiaiden lasten havaittuja ennakkoluuloja tutkimustulosten perusteella ja keskityn ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni. Toiseen tutkimuskysymykseen vastaan kahdessa seuraavassa osiossa. Niistä ensimmäinen käsittelee keskeisiä ennakkoluulojen muodostumista selittäviä teorioita. Tutkimustulosten viimeisessä osiossa käyn läpi muita ennakkoluulojen muotoutumisprosessiin vaikuttavia tekijöitä, jotka olen kokenut tarpeelliseksi mainita teorioiden lisäksi.

4.1 Lasten ennakkoluulot ja ikävaiheittainen kehitys

Tässä osiossa käsitellään sekä Suomessa, että muissa maissa tehtyjen tutkimusten kautta saatuja havaintoja ihonväriin liittyvistä lasten ennakkoluuloista. Lisäksi lasten kategoria-tietoisuuden kehittymistä ja identifiointumista tarkastellaan ennakkoluulojen näkökulmasta. Lasten ennakkoluulojen on nähty yleisesti ottaen kehittyvän ikävaiheittaisen kaavan mukaan, joka esitellään tämän osion lopussa.

4.1.1 Ihonväri lasten puheissa ja vuorovaikutuksessa

Lapset ovat avoimia ja ilmaisevat ajatuksensa suoraan, myös ihonväriin liittyen. (Aboud, 2013, 332). Ketonen on tutkinut 5-6-vuotiaiden ugandalaisten ja suomalaisten lasten käsityksiä ihonväristä. Hän tuo esille, että lapset kykenevät ja ovat halukkaita puhumaan ihonväriin ja ”rotuun” liittyvistä asioista, kun he saavat siihen mahdollisuuden. Lapset käyttivät useita sanoja kuvaamaan ihonväriä, muun muassa ”vaalea”, ”tumma”, ”erivärinen” ja ”ruskea”. Ugandalaisista lapsista poikkeavasti, suomalaiset lapset yhdistivät ”ei-suomalaisen”-ulkonäön vieraaseen kieleen ja kansalaisuuteen. Erityisesti kielimuuri oli heitä mietityttänyt asia. Osa suomalaisista lapsista kertoi kysyttäessä, etteivät haluaisi olla heille esitettyjen lasten kavereita, koska kommunikointi olisi vieraasta kielestä johtuen hankalaa. (Ketonen, 2015, 54, 59, 89–90.)

Lappalainen on tutkimuksessaan havainnut esikouluikäisten lasten usein liittävän suomalaisuuteen vaalean ihonvärin. Ihonväri vaikutti lasten keskuudessa välillä myös päätöksiin

poissulkea tai ottaa kyseinen lapsi mukaan yhteiseen tekemiseen. Eri ihonvärin omaavien lasten välisiä, fyysisiksi ajautuneita yhteenottoja hän todisti lähinnä poikien välillä. (Lappalainen, 2006, 155.) Kanadalainen Aboud puolestaan on havainnut ristiriitaisuuksia lasten asenteiden ja toiminnan välillä: Vaikka lapsilla oli negatiivisia ennakkoluuloja eri ihonvärin omaavia vähemmistöjä kohtaan, se ei vaikuttanut heidän halukkuuteen leikkiä ja olla vuorovaikutuksessa heidän kanssaan. Jos taas lapsilla ei ollut mahdollisuuksia kohdata ja leikkiä vähemmistöihin kuuluvien lasten kanssa, ennakkoluulot dominoivat vahvemmin heidän käytöstä ja päätöksentekoa, erityisesti homogeenisessä ympäristössä kasvavilla valtaväestöön kuuluvilla vaaleaihoisilla lapsilla. (Aboud, 2013, 332.)

4.1.2 Kategoriatietoisuus

Kategoriatietoisuus liittyy keskeisesti ennakkoluulojen tutkimiseen. Yksilö ei voi esimerkiksi olla rasisti tai omata rasisia asenteita ilman, että hän kategorisoi ihmisiä ihonvärin tai ”rodun” perusteella. Kategoriatietoisuutta on tutkittu enimmäkseen yli 3-vuotiailla. Heidän verbaalinen ilmaisukykynsä on riittävä tällaisten tutkimusten toteuttamiseen. Tutkimusryhmästä ja -tavasta riippuen tulokset ovat vaihdelleet. On kuitenkin pystytty osoittamaan, että jo 3-vuotiaat lapset pystyvät kategorisoimaan ihmisiä. Lapset käyttävät eri kategorioita kontekstista riippuen. Tutkimusten perusteella lapset yleisimmin luokittelevat ihonvärin ja muiden ulkoisten tekijöiden tai sukupuolen perusteella, vaikka tilanteessa olisi tarjounta muunkinlaisille kategorisointitavoille. (Brown, 2010, 109–111; Pauker, Williams & Steele, 2016, 35.)

Vauvojen kategoriatietoisuuden tutkimus on vasta hyvin alkuvaiheessa. Tehtyjen tutkimusten perusteella on kuitenkin havaittu, että noin kolmen kuukauden iässä lapset suosivat katseellaan ihmisiä, jotka omaavat sellaisia ilmiöpiirteitä, joihin he ovat tottuneet ensisijaisten hoitajiensa takia. Vastasyntyneillä puolestaan ei huomattu tällaisia mieltymyksiä. Näistä tuloksista voidaan päätellä, että sisäryhmän preferenssi opitaan noin kolmen kuukauden iässä. Preferenssin oppimiseen mahdollisesti vaikuttaa se, kuinka homogeeninen lapsen sosiaalinen ympäristö on. Tutkimukset kolmen kuukauden ikäisillä vauvoilla ovat osoittaneet, että homogeenisessä ympäristössä kasvaneet vauvat suosivat sisäryhmäänsä. Sellaisilla vauvoilla, joiden kanssa jatkuvasti vuorovaikutuksessa olevat ihmiset poikkeavat toisistaan ihonväriltään tai muilta fyysisiltä piirteiltään, ei ole nähtävissä merkkejä sel-

keästä sisäryhmän jäsenten suosimisesta kolmen kuukauden iässä. Sisäryhmällä tarkoitetaan sellaista tai sellaisia sosiaalisia ryhmiä, joihin yksilö kokee kuuluvansa esimerkiksi sukupuolen, kulttuurin, seksuaalisen suuntautumisen, tai ihonvärin perusteella. Tässä yhteydessä, kuten yleisesti ottaen koko tutkielmassa, viitataan sisäryhmään ihonvärin näkökulmasta. Kategoriatietoisuuden varhaisesta ilmaantumisesta voidaan päätellä, että sitä ei opita aikuisilta, vaan lapset itse alkavat luokitella ihmisiä erilaisten kategorioiden avulla. (Brown, 2010, 111–113; Pauker ym. 2016, 34.)

4.1.3 Lasten identifioituminen

Lasten identifioitumista on tutkittu nukkejen ja kuvien avulla, jotka edustavat ilmiänsultaan erilaisia ihmisiä. Lapsia on haastateltu ja muun muassa kysytty, mikä nukeista tai kuvista näyttää eniten heiltä itseltään, kenen kanssa he haluaisivat leikkiä ja ketkä he mieltävät kivoiksi tai inhottaviksi. 3–6-vuotiaat lapset identifioivat itsensä pääsääntöisesti siihen nukkeen tai kuvaan, joka muistutti ihonväriltään eniten heitä. Valtaväestöön kuuluvien vaaleaihoisten ja vähemmistöön kuuluvien, ihonväriltään tummempien lasten vastauksissa on kuitenkin huomattu eroja. Vaaleaihoiset identifioituivat selkeästi sisäryhmäänsä ja myös pitivät siihen kuuluvia nukkeja ja valokuvia yleisesti ottaen mukavampina ja valitsivat ne mieluummin kavereikseen. Kun taas heidän piti päättää, mitkä nukeista tai kuvista ovat ikäviä, he valitsivat tummaihoisemmat. Vähemmistöön kuuluvien lasten vastaukset olivat paljon ristiriitaisempia. He näyttivät suosivan ulkoryhmää, eli valtaväestöä ja osa jopa identifioi itsensä heihin kuuluvaksi. Ulkoryhmällä yleisesti ottaen tarkoitetaan sellaisia sosiaalisia ryhmiä, joihin kuuluvaksi kyseinen henkilö ei identifioi itseään. Vaaleaihoisen valtaväestön preferenssi oli vähemmistöillä huipussaan 6–8-vuoden iässä, jonka jälkeen se lähti vähenemään. Sama valtaväestön suosimisen kaava on toistunut lukuisissa tutkimuksissa eri etnisillä vähemmistöillä ja valtaväestöillä vuosikymmenien ajan. Vähemmistöjen suhtautumisesta omaan sisäryhmäänsä saaduissa tutkimustuloksissa on epä johdonmukaisuutta sisäryhmän preferenssiin liittyen. (Brown, 2010, 114–116.)

Näitä tuloksia ei voi tulkita aivan yksiselitteisesti. Pitää ottaa huomioon se, että vaikka lapset valitsivat heille esitettyjen kysymysten perusteella esimerkiksi jotkin nuket ystäväkseen, he eivät välttämättä suhtautuneet kielteisesti muihin nukkeihin. Heidän tehtävänään oli tehdä valinta heille annetuista vaihtoehdoista. Se, että valtaväestöön kuuluvat vaa-

leaihoiset lapset suosivat omaa sisäryhmäänsä, ei tarkoita sitä, että he omaisivat negatiivisia ajatuksia vähemmistöjä kohtaan. Tutkimuksissa, joissa on tutkittu sisä- ja ulkoryhmiin suhtautumista erikseen, on havaittu lasten olevan aiempaa käsitystä vähemmän negatiivisesti suhtautuneita ulkoryhmiä kohtaan. (Brown, 2010, 120.) Aboudin tutkimuksessa 4–6-vuotiaat lapset liittivät enemmän positiivisia attribuutteja ulkoiselta ilmiänsänsä heidän itsensä kaltaisiin ihmisiin. Erilaisiin ihmisiin he yhdistivät vähemmän positiivisia ja enemmän negatiivisia määritteitä. Aboud linjaa, ettei tämä johdu lasten vihamielisyydestä ulkoryhmiä kohtaan, vaan samankaltaisuuden arvostuksesta. (Aboud, 2013, 332.)

4.1.4 Lasten ennakkoluulot eri ikävaiheissa

Valtaväestöön kuuluvien vaaleaihoisten lasten ennakkoluuloista tehdyistä tutkimuksista on saatu hyvin yhtenäisiä tuloksia useissa eri maissa. Lasten ennakkoluulojen muotoutumisessa on huomattu kehityskaava, joka etenee ikävaiheittain. Eri tutkimuksissa kehityskaavassa esiintyy kuitenkin vaihtelua siitä, missä iässä lapsella alkaa ja loppuu mikäkin ikävaihe. Noin 3-vuotiaat lapset havainnoivat ilmeisiä ja fyysisiä ihmisten ominaisuuksia ja pystyvät niiden perusteella kategorisoimaan ihmisiä ja erottamaan ihmisryhmiä toisistaan. Pian tämän jälkeen he alkavat kokea itsensä osana sisäryhmää esimerkiksi ihonvärin tai etnisyyden perusteella. Lapset alkavat suosia omaa sisäryhmäänsä ja saada ennakkoluuloja ulkoryhmiä kohtaan. 6–7 vuoden iässä oman ryhmän parempana pitäminen on vahvimmillaan, minkä jälkeen se alkaa useimmilla, ei kuitenkaan kaikilla, lapsilla vähenemään samalla, kun positiivisuus ulkoryhmiä kohtaan lisääntyy. Yli 10-vuotiailla ei ole havaittu yleistä kaavaa ennakkoluulojen kehityksessä. (Nesdale, 2012, 52; Raabe & Beelmann, 2011, 1729.)

4.2 Lasten ennakkoluulojen muodostuminen

Mikään yksittäinen teoria ei ole tähän mennessä kyennyt selittämään lasten ennakkoluuloja niiden moninaisuudessaan. Myöskään tutkijat eivät ole täysin päässet yksimielisyyteen ennakkoluulojen kehittymisprosessista ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Esittelen tässä osi-

ossa keskeisiä ja ajankohtaisia teorioita, joilla lasten ennakkoluulojen muodostumista on pyritty selittämään.

4.2.1 Ennakkoluulojen sosiokognitiivinen kehitysteoria

Ennakkoluulojen sosiokognitiivinen kehitysteoria perustuu siihen olettamukseen, että lapsen kognitiivisen kehityksen vaiheet vaikuttavat hänen minäkuvaansa sekä käsitykseen muista ihmisistä ja sitä kautta ennakkoluuloihin. Kognitiivisen kehitysteorian ovat esitelleet Piaget ja Kohlberg. Muun muassa Aboud on yhdistänyt sen ennakkoluulojen muotoutumiseen. Kyseinen teoria korvasi aiemmin vallalla olleen oppimisteorian, jonka mukaan lapset omaksuvat vanhempiensa ennakkoluulot muun muassa matkimalla heidän puheitaan ja käytöstään. Oppimisteoriaan kuului myös ajatus ennakkoluulojen lisääntymisestä lapsen kasvaessa. (Aboud, 2008, 56.) Ennakkoluulojen sosiokognitiivinen kehitysteoria koostuu neljästä pääkohdasta, jotka esittelen seuraavissa kappaleissa.

Ensimmäinen pääkohta on ennakkoluulojen kehitys ikävaiheittain. Toisin kuin oppimisteoriassa, sosiokognitiivisen kehitysteorian mukaan ennakkoluulojen kehitys ei ole iän myötä kiihtyvää. Tutkijat ovat huomanneet, että noin 4- ja 5-vuotiailla valtaväestöön kuuluvilla lapsilla on paljon ihonväriin ja ”rotuun” liittyviä ennakkoluuloja. Seitsemännen ikävuoden jälkeen ennakkoluulot alkavat heikentyä. Teorian mukaan käsitys itsestä ja muista vaikuttaa keskeisesti sosiaaliseen kehitykseen. Lapsen suhtautuminen itseensä ja muihin edistyy kognitiivisen kehityksen kanssa rinnakkain. 4–5-vuotiaiden kognitiiviset taidot eivät ole vielä sillä tasolla, että he voisivat hahmottaa ihmiset monesta eri perspektiivistä ja monen tekijän summana, toisin kuin yli 7-vuotiaalla. Seitsemännen ikävuoden jälkeen lapset alkoivat liittää myös negatiivisia attribuutteja sisäryhmäläisiin ja positiivisia ulkoryhmien ihmisiin. Ennakkoluulojen vähenemistä ei kuitenkaan tapahdu järjestään kaikilla 7-vuotiailla. (Aboud, 2008, 58–59, 63–64.)

Toinen pääkohta koskee vanhempien ja ikätovereiden vaikutusta ennakkoluuloihin. Ennakkoluulojen sosiokognitiivisen kehitysteorian mukaan lapsi ei suoraan matki ja saa vahvistusta omille ennakkoluuloilleen vanhemmiltaan ja ikätovereiltaan, toisin kuin oppimisteoria esittää. Vanhemmat ja vertaiset ovat olennainen osa lapsen sosiaalista ympäristöä, mutta lapsi ei ole heidän asenteidensa passiivinen hyväksyjä ja vastaanottaja. Lapsi on aktiivinen tekijä, joka tulkitsee ympäristöstä, mukaan lukien vanhemmilta ja ikätovereilta, saamiaan viestejä kognitiivisen kehitystasonsa mukaisesti. (Aboud, 2008, 59, 65.)

Kolmannessa pääkohdassa käsitellään lapsen huomion kohteen siirtymistä. Teorian mukaan lapsen huomio keskittyy ensin itseensä, sitten ryhmiin ja lopuksi yksilöihin. Ensimmäisinä elinvuosinaan lapsi on egosentrinen keskittyen usein ensimmäisenä itseensä ja nähden asiat yksiulotteisesti omasta perspektiivistään. Sosiosentrisessä vaiheessa lasten ennakkoluuloisuus on yleisesti ottaen korkeimmillaan. Noin 5-vuotias samaistuu vahvasti sisäryhmään. Kontakti ulkoryhmien kanssa voi vähentää ennakkoluulojen muotoutumisen todennäköisyyttä. Kolmannessa vaiheessa lapsi kykenee keskittymään yksilöiden ainutlaatuisiin ominaisuuksiin ja välttämään heidän kategorisoimisensa ryhmiin. Näin ollen noin 8-vuotiaasta eteenpäin lapset omaavat vähemmän ennakkoluuloja kuin sosiosentrisessä vaiheessa. (Aboud, 2008, 59–61, 65–66.)

Viimeinen pääkohta koskee kolmea ikävaiheittaista psykologista prosessia, jotka vuorollaan vaikuttavat dominoivasti lapsen päätöksentekoon. Nämä prosessit keskeisesti sääntelevät sitä, miten lapsi suhtautuu sisä- ja ulkoryhmiin kuuluviin henkilöihin eri ikävaiheissa. Affektiiviset prosessit, kuten kiintymyssuhteen muodostuminen ja pelokkuus tuntematonta kohtaan, vallitsevat lapsen ensimmäisinä vuosina. Käsitteelliset prosessit dominoivat noin 4–7-vuoden ikäisenä. Tässä ikävaiheessa lapset muun muassa havainnoivat ihmisten erilaisuutta esimerkiksi ihonvärin perusteella ja näiden havaintojen kautta identifioivat sekä itseään, että muita. Seitsemännen ikävuoden jälkeen kognitiiviset prosessit ottavat vallan päätöksenteossa. Näihin prosesseihin kuuluvat muun muassa ihmisen näkeminen kokonaisvaltaisempana persoonana, joka omaa myös psyykkisiä ominaisuuksia sekä kyky nähdä asioita monesta perspektiivistä. Kognitiiviset prosessit hallitsevat ainakin kolmesta neljään vuotta. Nämä psykologiset prosessit ja kappaleen alkupuolella esitelty ennakkoluulojen ikävaiheittainen kehitys tapahtuvat paljolti rinnakkain ja samansuuntaisesti. (Aboud, 2008, 61.)

4.2.2 Kehitysteoria ryhmien välisestä vuorovaikutuksesta

Biglerin ja Libenin kehitysteoria ryhmien välisestä vuorovaikutuksesta pohjautuu ajatuksen sisä- ja ulkoryhmistä sekä näiden sosiaalisten ryhmien välisestä kanssakäymisestä. Teorian mukaan ympäristöllä on oleellinen merkitys lasten stereotyyppien ja ennakkoluulojen muodostumiseen. Stereotyyppiä tarkoitetaan johonkin sosiaaliseen ryhmään kohdistuvaa yleistettyä kuvausta, joka ei ota huomioon ryhmän jäsenten yksilöllisiä eroja. Näin

ollen muun muassa koulutuksella, lakisäädöksillä ja sosiaalipolitiikalla ja niiden muutoksilla on merkittävä yhteys lasten ennakkoluuloihin. (Bigler & Liben, 2007, 162.)

Sosiaaliset stereotyyppiat muovautuvat kategorisoinnin pohjalta. Yhteiskunnassa tietyt ihmisten ominaisuudet on merkityksellistämisen kautta alettu nähdä keskeisempinä kategorisoinnin kannalta. Kategorisointitavat eivät siis ole evoluutioperusteisia. Lapset oppivat ympäristöönsä havainnoimalla, minkä piirteiden perusteella ihmisiä kategorisoidaan kyseisessä kontekstissa. Tutkimusten mukaan lapset yleisesti keskittyvät helposti havaittaviin ominaisuuksiin, kuten ihonväriin tai sukupuoleen. Vaikeammin huomattavat piirteet, kuten kansalaisuus, eivät tyypillisesti ole lapsille keskeisiä stereotypisoinnissa. Ulkoryhmän koolla on väliä, sillä verrannollisesti pienemmillä ryhmillä, kuten vähemmistöillä, on suurempi todennäköisyys joutua stereotypisoiduksi. Ympäristöstä, erityisesti sisäryhmästä tulevat sekä eksplisiittiset eli suorat, että implisiittiset, epäsuorat, viestit vaikuttavat siihen, keitä ja kuinka vahvasti lapset stereotypisoivat. Lapsen luokittelutaidot, sen hetkinen kognitiivinen kehitys sekä kyseisen ulkoryhmän kanssa tapahtuneet vuorovaikutuskokemukset ja niiden määrä liittyvät oleellisesti stereotyyppien ja ennakkoluulojen muotoutumiseen. (Bigler & Liben, 2007, 163–164.)

Käsitteellisten, kognitiivisen kehityksen prosessien kautta lapsi, aktiivisena toimijana, liittää stereotyyppien ja ennakkoluuloja sosiaalisiin ryhmiin. Lapsi altistuu jatkuvasti sekä mikro- että makroympäristöstä tuleville sanallisille sekä sanattomille kannanotoille sosiaalisiin kategorioihin ja niihin yhdistettyihin attribuutteihin liittyen, joista osa on tietoisia ja osa tiedostamattomia. Hän tulkitsee niitä kehitystasonsa mukaisesti ja sitä kautta ne vaikuttavat siihen, millaisia stereotyyppien ja ennakkoluuloja lapsi muodostaa. Lapsi esimerkiksi voi olettaa, että ulkoisilta piirteiltään samanlaisia ihmisiä yhdistää myös päällepäin näkymättömät, sisäiset ominaisuudet. On yleistä, että lapset liittävät positiivisia mielikuvia helpommin sisä- kuin ulkoryhmiin ja voivat kokea sisäryhmän ylempiarvoisena. (Bigler & Liben, 2007, 164–165.)

4.2.3 Sosiaalisen identiteetin kehitysteoria

Sosiaalisen identiteetin kehitysteoria painottaa sosiaalisten ryhmien merkitystä lasten ennakkoluulojen kehityksessä. Sosiaalisella ryhmällä voidaan tarkoittaa yksilöstä riippuen,

esimerkiksi etnistä ryhmää, kansanryhmää, perhettä, ikäryhmää tai muuta sellaista ryhmää, johon lapsi kokee kuuluvansa. Tutkimusten mukaan jo 3-vuotiaat kokevat tärkeäksi kuulua sosiaalisiin ryhmiin ja aktiivisesti mahdollisuuksien tullen hakeutuvat osaksi vertaisiaan ja muita ryhmiä. Sosiaalisilla ja vertaisryhmillä voi olla huomattava merkitys ryhmään kuuluvien yksilöiden asenteisiin ja ennakkoluuloihin etenkin ulkoryhmiä kohtaan. Tähän vaikuttavat keskeisimmin se, miten vahvasti lapsi identifioi itsensä ryhmän jäseneksi ja ryhmän esiintuomat normit. Sosiaalisten ja vertaisryhmien vaikutus ennakkoluuloihin ja asenteisiin ei kuitenkaan ole automaattinen. Muut tekijät, kuten lapsen sosiaalinen ja kognitiivinen kehitys sääntelevät sitä, kuinka suuri merkitys ryhmästä tulevilla viesteillä on lapsen näkemyksiin. (Nesdale, 2012, 51, 53.)

Sosiaalisen identiteetin kehitysteoriaan keskeisesti vaikuttanut Tajfelin ja Turnerin sosiaalisen identiteetin teoria painottuu aikuisten ennakkoluuloihin. Sen mukaan ihmisten sosiaalinen kategorisointi erilaisten tekijöiden perusteella on ihmisille tyypillistä ja auttaa yksilöä oman paikkansa löytämisessä yhteiskunnassa sekä sosiaalisen minäkuvan muodostamisessa. Ihmisen itsetunnon sosiaalinen puoli kehittyy vuorovaikutuksessa niiden sosiaalisten ryhmien jäsenten kanssa, joihin yksilö kokee kuuluvansa. Yleisesti ottaen ihmiset hakeutuvat sellaisiin sosiaalisiin ryhmiin, joilla on positiivinen vaikutus heidän sosiaaliseen identiteettiin. Teorian mukaan tällaisella valikoimisella ja kategorisoinnilla on mahdollisesti merkitystä negatiiviseen asennoitumiseen tai ennakkoluulojen muodostumiseen muiden sosiaalisten ryhmien jäseniä kohtaan. Sosiaalisen identiteetin teoriaa voidaan jossain määrin hyödyntää lasten ennakkoluuloja tutkiessa, sillä se tuo esille sosiaaliset motiivit, jotka ovat osallisena sosiaalisten ryhmien kategorisoinnissa ja itselle tärkeiden ryhmien valikoimisessa sekä niiden osaksi hakeutumisessa. Teorian avulla ei kuitenkaan pystytä selittämään lasten ennakkoluulojen kehitystä, sillä se ei käsittele lasten ennakkoluulojen muotoutumisen yhtä keskeisintä aspektia: lapsen kehityksen kirjoa ja moninaisuutta ja kehityksen eri vaiheiden vaikutusta ennakkoluuloihin. (Nesdale, 2012, 54–55; Tajfel, 1978, 64, 66.)

Sosiaalisen identiteetin kehitysteoria tarkastelee lasten ennakkoluuloja sosiaalisena, ryhmäperustaisena ilmiönä ja yhdistää siihen myös lapsen kehitykselliset tekijät. Teoriaan ja tutkimustuloksiin pohjaten se linjaa ennakkoluulojen muodostumiseen neljä kehitysvaihetta. Ensimmäinen vaihe hallitsee syntymästä 2–3-vuotiaaksi asti. Sen ikäiset lapset eivät vielä anna kovin paljoa painoarvoa ihmisten erilaisuutta ilmentäville ulkoisille tai etnisille tekijöille, kuten ihonvärille tai heidän puhumalleen kielelle. Nesdale viittaa jo aiemmin tässä tutkimuksessa esitettyyn kategoriatietoisuuteen, joka opitaan noin kolmen kuukauden

iässä sen mukaan, minkälaiseen ulkoiseen ilmiasuun on totuttu ensisijaisten hoitajien kautta. Tässä vaiheessa ihmisten kategorisoinnilla ei ole vielä samanlaista ryhmäjohtoista merkitystä kuin myöhemmissä ikävaiheissa. (Nesdale, 2012, 56.)

Toisessa kehitysvaiheessa, noin 3-vuotiaasta eteenpäin, lapset alkavat olla tietoisia ihmisten ihonväristä ja kykenevät luokittelemaan ihmisiä ihon sävyerojen mukaan. Lapsi tunnistaa monia ulkoisia eroavaisuuksia ihmisissä, mutta oppii ympäristöstään huomaamaan, mitkä merkityksellistetyt ulkoiset piirteet ovat keskeisempiä ihmisten jakamisessa ryhmiin. Lapsi huomaa myös omat ulkoiset piirteensä ja sitä kautta kokee kuuluvansa osaksi ihmisryhmää, joka näyttää muun muassa ihonvärin perusteella samalta kuin hän. Identifioituminen tapahtuu yksilöllisesti kolmannen ja seitsemännen ikävuoden välillä. (Nesdale, 2012, 56–57.)

Kolmas kehitysvaihe on osittain päällekkäinen toisen vaiheen kanssa. Kun lapsi on identifioinut itsensä osaksi jotakin sisäryhmää, hän kokee yhteenkuuluvuutta heidän kanssaan ja näkee ulkoryhmien jäsenet heistä poikkeavina. Tässä vaiheessa lapsen fokus on erityisesti sisäryhmässä. Lapsi suosii sisäryhmänsä jäseniä ja toiseuttaa ulkoryhmiin kuuluvia ihmisiä nähden heidät homogeenisinä. Toiseuttamisessa luodaan vastakkainasettelua ja korostetaan eroja ”meidän” ja ”noiden toisten” välillä. Toiseus voidaan ajatella eräänlaisena valtasuhteena, jossa sisäryhmän jäseniä pidetään parempiarvoisina kuin heistä poikkeavia ulkoryhmän jäseniä, jotka nähdään vähäisempinä ja joihin liitetään negatiivisia attribuutteja. Toiseutta edustaviin liitetään tyypillisesti myös stereotyyppisiä käsityksiä. Toiseuttaminen on osallisena merkitysten ja identiteetin muodostamisessa. Ympäristöstä saadut, yleensä negatiiviset, viestit ulkoryhmiä kohtaan voivat vaikuttaa kielteisten stereotyyppien muodostumiseen. Tästä huolimatta lapsen identifioituminen sosiaaliseen ryhmään johtaa enemminkin positiiviseen suhtautumiseen sisäryhmää kohtaan kuin negatiiviseen ulkoryhmiä kohtaan. (Nesdale, 2012, 57–58; Löytty, 2005, 162, 166.)

Neljännessä kehitysvaiheessa ilmaantuvat ennakkoluulot. Ennakkoluulojen sosiokognitiivisesta kehitysteoriasta poiketen sosiaalisen identiteetin kehitysteoria esittää, että noin 7-vuotiaasta eteenpäin ennakkoluulot kehittyvät ja selkeytyvät niillä lapsilla, jotka tulevat tällaisia asenteita omaamaan. Ennakkoluulojen kehittyminen vaatii vähintään yhtäläistä fokuksittomista sisä- ja ulkoryhmiin tai jopa ylikorostunutta huomion kohdistamista ulkoryhmiin. Ennakkoluulojen kehittyminen riippuu kolmen tekijän summasta: lapsen sisäryhmään identifioitumisen vahvuudesta, sisäryhmässä vallitsevista asenteista ulkoryhmiä koh-

taan ja sisäryhmän mahdollisesta uhkakuvasta johonkin ulkoryhmään tai ulkoryhmiin liittyen. (Nesdale, 2012, 58–59.)

Sosiaalisen identiteetin kehitysteorian mukaan kaikki lapset eivät omaa ihonväriin liittyviä ennakkoluuloja. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun sisäryhmä suhtautuu myönteisesti ulkoryhmiin ja ryhmien välinen kanssakäyminen on sujuvaa. Teorian mukaan ennakkoluulojen kehityksessä ei ole niinkään merkitystä lapsen ikävaiheilla ja kognitiivisella kehityksellä, vaan yksilöllisellä sosiaalisella tilanteella. (Nesdale, 2012, 59.)

4.3 Lasten ennakkoluulojen muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä

Lasten ihonväriin perustuvat ennakkoluulot ovat hyvin kompleksinen ilmiö, joiden kehittymiseen vaikuttavat moninaiset tekijät. Tässä osiossa tarkastelen lasten ennakkoluuloihin ja niiden kehittymiseen vaikuttavia tekijöitä olemassa olevien tutkimusten kautta.

4.3.1 Vanhemmat

Vanhempien ennakkoluulojen ja asenteiden vaikutuksesta lasten ennakkoluuloihin on saatu hyvin ristiriitaisia ja vaihtelevia tuloksia. Aboud ei ole havainnut pienten lasten asenteiden selvästi korreloivan vanhempien asenteiden kanssa. Varhaislapsuudessa lapset luulevat sekä vanhempien, että kavereiden ajattelevan ulkoryhmistä ja niiden jäsenistä samalla tavalla kuin he itse. Yhteiskunnasta ja sosiaalisesta ympäristöstä tulevilla viesteillä on keskeisempi asema lasten ennakkoluulojen muotoutumisessa kuin vanhempien asenteilla. (Aboud, 2013, 332.)

Italiassa 3–6-vuotiaille, vaaleaihoisille lapsille ja heidän vanhemmilleen tehdyn tutkimuksen tulokset puolestaan osoittavat, että huomiota pitäisi kiinnittää vanhempien suoranaisten rasististen ja ennakkoluuloisten tekojen ja sanojen lisäksi myös epäsuorempiin asenteisiin ja nonverbaaleihin viesteihin, jotka mahdollisesti välittyvät lapselle. Tutkimuksen mukaan lasten ennakkoluuloisuus ihonvärin perusteella ei korreloi vanhempien eksplisiittisten asenteiden kanssa. Äitien implisiittisillä asenteilla sen sijaan nähtiin olevan yhteys lasten ennakkoluuloihin. Isien kohdalla samanlaista yhteyttä ei havaittu. Ensisijaisen hoitajan implisiittiset asenteet voivat siis olla oleellisessa roolissa lapsen mahdollisessa ennakkoluulojen muotoutumisprosessissa. (Castelli, Zogmaister & Tomelleri, 2009, 589–590.)

Ennakkoluulojen muodostumista selittävät keskeiset teoriat ovat erimieltä siitä, kuinka ja missä määrin vanhempien asenteilla on vaikutusta lasten ennakkoluulojen muodostumiseen. Esimerkiksi sosiaalisen identiteetin kehitysteorian mukaan se, omaksuuko lapsi vanhemmiltaan ennakkoluuloja, riippuu siitä, miten vahvasti lapsi heihin identifioituu. Toisin sanoen, kun lapsi kokee yhteenkuuluvuutta vanhempiensa kanssa, hän sisäistää heidän asenteensa todennäköisemmin. Mitä heikommin lapsi identifioituu vanhempiinsa, sitä suurempi mahdollisuus on toisenlaisille näkökannoille. (Nesdale, 2012, 60.)

4.3.2 Ryhmien välinen kontakti

Ryhmien välisen kontaktin vaikutusta lasten ennakkoluuloihin on tutkittu Iso-Britannian asuinalueilla, joiden populaatiossa on vaihtelua asukkaiden ihonvärin hetero- ja homogeenisyyden perusteella. Tutkimukseen osallistujat olivat 3–5-vuotiaita lapsia, joiden ryhmien välisen kontaktin määrä vaihteli asuinalueesta riippuen. Osa lapsista asui sellaisilla alueilla, jossa asui pelkästään vaaleaihoisia ihmisiä. Toiset puolestaan asuivat alueilla, joissa enemmistö oli vaaleaihoisia ja pieni vähemmistö omasi tummemman ihonvärin. Kolmas osa koostui sellaisten alueiden lapsista, joissa vähintään puolet asukkaista kuuluivat ihonvärisä puolesta yhteiskunnan vähemmistöihin. Suurin osa toiseen ja kolmanteen ryhmään sijoittuvien lasten asuinalueella asuvista vähemmistöistä oli tummaihoisia. Sosioekonomisesti kaikki alueet olivat heterogeenisiä. (Rutland, Cameron, Bennett & Ferrell, 2005, 699, 703.)

Tutkimuksesta saatujen tulosten mukaan ryhmien välisellä kontaktilla tai sen vähyydellä on oleellinen yhteys lasten ennakkoluuloihin ja asenteisiin ulkoryhmiä ja niiden jäseniä kohtaan. Tutkimuksessa selvisi, että lapset omasivat huomattavasti enemmän ennakkoluuloja alkuperältään afrikkalaisia kuin aasialaisia kohtaan ja sen takia tutkimustuloksissa keskityttiin tummaihoisiin kohdistuviin ennakkoluuloihin. Lapset, joiden kontakti ulkoryhmän jäsenten kanssa oli vähäistä tai olematonta ja jotka tulivat väestöltään homogeenisiltä alueilta, omasivat ennakkoluuloja ja liittivät positiivisia attribuutteja sisäryhmään sekä negatiivisia ulkoryhmään. Sen sijaan lapset, jotka olivat väestöltään monimuotoisemmilta alueilta ja joilla oli enemmän ryhmien välistä kontaktia, olivat vähemmän positiivisia sisäryhmää ja vähemmän negatiivisia ulkoryhmää kohtaan. (Rutland, Cameron, Bennett & Ferrell, 2005, 705–706, 708–709.) Myös Raabe ja Beelmann (2011, 1729) nostavat ryh-

mien välisen kontaktin hyvin keskeiseksi tekijäksi sille, millaisia ennakkoluuloja lapset omaavat.

4.3.3 Ryhmän koon, tuttuuden ja sosiaalisen aseman vaikutukset preferenssiin:

Sosiaalisella asemalla yhteiskunnassa on merkitystä ennakkoluulojen muodostumiseen. Valtaväestöön ja vähemmistöihin kuuluvien lasten on havaittu suhtautuvan sekä toisiinsa, että omaan sisäryhmäänsä eri tavoin. Valtaväestön lapset suosivat vahvasti omaa sisäryhmäänsä, kun taas vähemmistöön kuuluvat lapset identifioituvat sisäryhmäänsä heikommin ja suhtautuvat positiivisemmin valtaväestöön. (Brown, 2010, 113, 116.) Entä jos valtaväestö koostuukin tummaihoisista ja vaaleaihoiset ovat vähemmistöä? Voidaanko päätellä enemmistön ja vähemmistön suhtautumisen toisiinsa olevan samansuuntaisesti eriävää ihonväristä ja yhteiskuntarakenteesta riippumatta?

Etelä-Afrikassa on tutkittu lasten sosiaalista preferenssiä ihonvärin perusteella. Kyseisen valtion historia ja sen vaikutukset nykyiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen tarjoavat mielenkiintoisen ja epätavallisen asetelman tutkimukselle. Vaaleaihoiset ovat Etelä-Afrikassa numeerisesti vähemmistö, mutta omaavat korkean sosiaalisen statuksen. Tummaihoiset puolestaan kuuluvat määrällisesti valtaväestöön. Viidessä tutkimuksessa on keskitytty selvittämään erityisesti ryhmän koon, tuttuuden ja sosiaalisen statuksen mahdollista vaikutusta preferenssiin. Näiden tekijöiden on aikaisemmin havaittu olevan yhteydessä aikuisten sisäryhmän preferenssiin. Tutkimukset ovat toteutettu etnisesti ja ihonväritä kirjavassa koulussa 4–9-vuotiailla sekä tummaihoisten homogeenisillä asuinalueilla asuvilla tummaihoisilla, 3–13-vuotiailla lapsilla. (Shutts, Kinzler, Katz, Tredoux, & Spelke, 2011, 1283–1284.)

Tutkimustulosten perusteella ryhmän kokoa ja tuttuutta ei voida pitää ensisijaisina tekijöinä lasten preferenssiin. Tummaihoiset lapset eivät suosineet sisäryhmänsä aikuisten tai lasten valokuvia, vaikka tummaihoiset ovat selvä enemmistö ja homogeenisesti tummaihoisten asuinalueella tummaihoisten kohtaamiset ovat selvästi yleisempiä kuin vaaleaihoisten. Ryhmän sosiaalisen statuksen voidaan nähdä vaikuttavan lasten preferenssiin. Multietnisen koulun lapset suosivat vaaleaihoisten lasten ja aikuisten kuvia mieluummin kuin tummaihoisten, heidän omasta ihonväristään riippumatta. Tummaihoiset, homogeeni-

sellä asuinalueella asuvat lapset eivät suosineet vaalea- eivätkä tummaihoisia, mistä voidaan päätellä ryhmän koon ja tuttuuden liittyvän jossain määrin preferenssin muotoutumiseen. Vaikka Etelä-Afrikassa korostetaan kansallista yhtenäisyyttä ”rotujen” ja etnisyyksien sijaan, lapset omasivat ihonväriin pohjautuvia sosiaalisia preferenssejä. (Shutts ym. 2011, 1288–1289.) Raabe ja Beelmann (2011, 1729) ovat saaneet näiden tutkimustulosten kanssa yhteneviä tuloksia sosiaalisen statuksen merkityksestä ennakkoluuloihin.

4.3.4 Sosiaaliset normit ja lasten ennakkoluulojen ilmaisu

Sosiaalisten normien vaikutusta lasten ennakkoluulojen ilmaisuun ja esiintuomiseen on tutkittu enimmäkseen aikuisten ja kouluikäisten lasten kohdalla. Ei ole tehty tutkimusta, joka kattaisi tutkimukseni koko ikäryhmän. Tutkimuksissa on keskitytty lasten osalta enemmän keskilapsuuteen, sillä sitä ikävaihetta on pidetty aikana, jolloin lapset alkavat kiinnittämään huomiota sosiaalisiin normeihin ja siihen, millaisena muut heidät näkevät.

Brasiliassa toteutetut tutkimukset, joilla selvitettiin yhteiskunnassa vallitsevien anti-ennakkoluuloisuuden ja anti-rasismien normien vaikutusta 5–10-vuotiaiden lasten ennakkoluuloihin, rasismiin sekä niiden ilmaisuun, osoittavat sosiaalisilla normeilla olevan vaikutusta vanhempien lasten ennakkoluulojen ja rasismien ilmaisuun. Tutkimuksissa keskityttiin nimenomaan vaaleaihoisten lasten ennakkoluuloihin tummaihoisia kohtaan. Vanhemmat, 8–10-vuotiaat, lapset osoittivat epäsuoria ennakkoluuloja silloin, kun ne voitiin perustella jollakin muulla kuin ihonväriin liittyvällä tekijällä tai kun haastattelija ei ollut paikalla. Nuoremmat, 5–7-vuotiaat, lapset osoittivat ennakkoluuloja riippumatta siitä, oliko haastattelija läsnä vai ei. Keskilapsuudessa lapset ovat tietoisia sosiaalisista normeista ja tuovat ennakkoluulojaan esille sellaisissa tilanteissa, joissa niiden ilmaisemisella ei ole vaikutusta siihen, millaisena muut ihmiset näkevät heidät. Tutkimustulosten perusteella on päätelty, etteivät lasten ennakkoluulot häviä seitsemännen ikävuoden jälkeen vaan lapset oppivat olemaan ilmaisematta eksplisiittisiä ennakkoluulojaan sellaisissa konteksteissa, joissa ne eivät ole hyväksytyjä. (França & Monteiro, 2013, 263,269.)

4.3.5 Ulkoryhmien dehumanisointi

Ulkoryhmien dehumanisoinnilla, eli epäinhimillistämällä on nähty olevan yhteys aikuisten ennakkoluuloihin. Dehumanisointi pohjautuu ajatukseen ihmisten ja eläinten eriarvoisuudesta. Dehumanisaatioprosessissa ulkoryhmien jäseniin voidaan esimerkiksi liittää eläimellisiä mielikuvia. Heidät nähdään alempiarvoisina ja vähemmän ihmisinä, eikä heidän koeta omaavan samanlaista tunteiden kirjoa kuin sisäryhmän jäsenillä. (Costello & Hodson, 2014, 176–178.)

Lasten kohdalla dehumanisointia on tutkittu vasta varsin vähän. Kanadassa 6–10-vuotiailla vaaleaihoisilla lapsilla kahdessa tehdyssä tutkimuksessa huomattiin heidän dehumanisoivan tummaihoisia lapsia liittämällä heihin vähemmän ihmismäisiä piirteitä. Myös vanhempien sisäryhmän paremmuuteen ja lasten ihmisten ja eläinten eriarvoisuuteen liittyvien asenteiden välillä nähtiin yhteyttä. (Costello & Hudson, 2014, 192.) Aihealueen tutkimusta tarvitaan kuitenkin selvästi enemmän ja myös nuoremmista lapsista, ennen kuin dehumanisointi voidaan varteenotettavasti linkittää lasten ennakkoluuloihin.

5 YHTEENVETO

Tutkimustulosten perusteella ei voida pitää ennakkoluuloja vain jotakin tiettyä ihmisryhmää tai yhteiskuntaa koskettavana ilmiönä. Lasten ennakkoluuloja on tutkittu vuosikymmenien ajan ja huomattu eri maista ja maanosista olevien lasten omaavan samanlaisia ennakkoluuloja. Lasten sisäryhmän sosiaalinen asema vaikuttaa keskeisesti siihen, minkälaisia ennakkoluuloja heille muodostuu. Valtaväestöön kuuluvat lapset suosivat selvemmin sisäryhmäänsä ja ovat ennakkoluuloisia vähemmistöjä kohtaan kuin vähemmistöt valtaväestöä kohtaan. Kuitenkin jos vähemmistöryhmä on paremmassa sosiaalisessa asemassa kuin valtaväestö, tilanne voi olla päinvastainen. Tällaisia tutkimustuloksia saatiin Etelä-Afrikassa, jossa vaaleaihoinen, numeerinen vähemmistö on korkeammalla yhteiskunnan hierarkiassa.

Sosiaalinen ympäristö liittyy lapsen ennakkoluulojen kehitykseen oleellisesti. On todettu, että ihonvärittään heterogeenisessä ympäristössä kasvavilla lapsilla on vähemmän ennakkoluuloja kuin homogeenisen ympäristön lapsilla. Kun lapsilla on vuorovaikutusmahdollisuuksia tai he näkevät ihmisten, joiden ihonväri poikkeaa toisistaan, olevan luonnollisesti kanssakäymisessä toistensa kanssa, he suhtautuvat avomielisemmin ulkoryhmän jäseniä kohtaan. Lapsi aktiivisesti prosessoi ympäristönsä viestejä ja asenteita. Vanhempien asenteiden vaikutuksesta lasten ennakkoluuloihin on saatu vaihtelevia tuloksia. Yleisesti ottaen tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että vanhempien asenteiden, erityisesti implisiittisten, ja lasten ennakkoluulojen välillä on mahdollinen yhteys. 3–6-vuotiaat lapset ilmaisevat ennakkoluulojaan huolimatta yhteiskunnassa vallitsevista sosiaalisista normeista ja siitä, miten ennakkoluulojen ilmaiseminen voi vaikuttaa muiden ihmisten mielipiteisiin heistä.

Vaaleaihoisten, valtaväestöön kuuluvien lasten ennakkoluulojen kehityksessä nähdään yleinen kaava. 3-vuotiaat lapset pystyvät luokittelemaan ihmisiä eri kategorioihin esimerkiksi sukupuolen tai ihonvärin mukaan. Se, mitä kategoriaan he käyttävät, riippuu kontekstista. Kategoriat eivät ole synnynnäisiä, vaan ne opitaan ympäristöstä. Neljännessä ikävuodesta lähtien lapset suosivat sisäryhmäänsä ja omaavat ennakkoluuloja ulkoryhmiä kohtaan. 6–7-vuoden iässä nämä ennakkoluulot ovat vahvimmillaan, jonka jälkeen niiden on havaittu vähenevän. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että ennakkoluulot vähenevät kahdeksannen ikävuoden paikkeilla, johtuen lapsen kognitiivisesta kehityksestä ja kyvystä nähdä ihmiset yksilöinä. Toiset tutkijat taas ovat todenneet, etteivät lasten ennakkoluulot vähene.

Tutkimustuloksissa nähtävä lasku johtuu heidän mielestään siitä, että lapset tulevat tietoisemmiksi ympäristössä vallitsevista normeista ja eivät tästä johtuen ilmaise ennakkoluulojaan eksplisiittisesti.

Lasten ennakkoluulojen tutkimuksen kentällä on vielä paljon avoimia kysymyksiä ja tutkimusta tarvitaan lisää muun muassa dehumanisoinnin yhteydestä ennakkoluuloihin. Lasten ennakkoluulojen kehityksestä on muodostettu teorioita. Tässä tutkimuksessa esitellyt teorit osaltaan selittävät ennakkoluulojen muodostumista, mutta eivät yksinään pysty kyseistä ilmiötä kokonaisuudessaan käsittämään. Lasten ennakkoluulojen kehitykseen vaikuttavat näiden teorioiden mukaan muun muassa lapsen kognitiivinen, ikävaiheittainen kehitys, sosiaaliset ryhmät ja näiden välinen vuorovaikutus sekä mikro- että makrotason ympäristössä vallitsevat viestit ja asenteet.

6 POHDINTA

Tutkimuksen mukaan lapset ovat sekä kykeneviä, että mahdollisuuden saadessaan myös halukkaita keskustelemaan ihonväriin ja ”rotuun” liittyvistä asioista. Aikuisten on tärkeää tarjota mahdollisuuksia ja turvallisia tilanteita, joissa lapsi kokee sallituksi tuoda ajatuksiinsa esille muun muassa ihonväriin, etnisyyteen ja kansallisuuteen liittyen. On haitallista, jos lapsille luodaan kuva, ettei näistä asioista saa puhua, koska ne ovat sensitiivisiä. Tällöin lapsi on vaarassa jäädä yksin häntä askarruttavien asioiden kanssa. Aihealueen välttely ei ole vastaus ongelmiin vaan päinvastoin lapsen on hyvä pohtia asioita yhdessä vastuullisen aikuisen kanssa.

Aikuisten ei tule sulkea silmiään lasten rasistiselta tai ennakkoluuloja heijastavalta käytökseltä tai syrjinnältä. Tällaiseen käytökseen puuttumatta jättäminen voi antaa lapselle viestin, että kyseinen toiminta on hyväksyttyä. Tutkimus on osoittanut, että lapset eivät vain toistele aikuisilta kuulemiaan rasistisia ilmaisuja vaan kykenevät aktiivisina toimijoina syrjimään ja kohtelemaan muita negatiivisesti ennakkoluulojensa pohjalta. Lasten ennakkoluulot ja rasismi tulee ottaa todesta. Muun muassa päiväkodin laadukas monikulttuurisuuskasvatus ja lasten havainnointi ovat keskeisessä asemassa lasten ennakkoluulojen huomaamisessa sekä niihin puuttumisessa. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä ennakkoluuloihin puuttumisen keinoja, mutta varhaiskasvattajien on tärkeää olla tietoisia esimerkiksi ennakkoluulojen kehityksen ikävaiheista, jotta ennakkoluuloihin puuttuminen olisi mahdollisimman tehokasta ja toimivaa.

Tutkimuksesta nousi esille ryhmien välisen kontaktin merkitys ennakkoluuloja ehkäisevänä tekijänä. Ryhmille voidaan luoda erilaisia alustoja kohdata ja elää sujuvassa vuorovaikutuksessa. Muun muassa kaupunkisuunnittelun avulla voidaan tukea ryhmien rinnakkaiseloja ja ehkäistä asuinalueiden leimautumista joidenkin tiettyjen ryhmien asuinalueiksi. Ryhmien sosiaalisella asemalla yhteiskunnassa on oleellinen yhteys ennakkoluulojen kehittymiseen. Poliittisilla päätöksillä muun muassa koulutus- ja työmahdollisuuksien suhteen on tärkeää pyrkiä tarjoamaan kaikille oikeasti yhtenäiset mahdollisuudet, ei vain näennäisesti. Rasismi ja viharikokset tulisi selkeästi tuomita, myös päättäjien taholta. Vähemmistöryhmiin liitetyt stereotyyppit ja negatiivinen tai positiivinen suhtautuminen vaikuttavat ihmisten asenteisiin heitä kohtaan. Lapset havainnoivat yhteiskunnasta kumpuavia asentei-

ta sekä viestejä ja niillä voi olla merkitystä siihen, kuinka lapset suhtautuvat ulkoryhmiin ja niiden jäseniin.

Suomessa maahanmuutto on suhteellisen tuore ilmiö. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tilanne on aivan toinen. Ryhmät, jotka poikkeavat toisistaan ihonväriltään ja etniseltä taustaltaan, ovat asuttaneet jo kauan samaa yhteiskuntaa. Tästä johtuen ihonväriltään erilaiset yksilöt todennäköisesti puhuvat samaa kieltä, englantia. Lisäksi englanti on universaali kieli, jota monissa maissa opetetaan kouluissa. Suomen kieli puolestaan on harvinaisempi ja myös haastavampi oppia. Suomessa ei vielä voida olettaa, että tummempi ihoiset ihmiset puhuvat suomea. Suomalaiset lapset arvelivat, etteivät ”ei-suomalaisen” näköiset ihmiset puhu suomea. Olisi mielenkiintoista tutkia, vaikuttaako olettamus erikielisyydestä toiseuttamiseen ja ennakkoluuloihin. Toisaalta taas Yhdysvalloissa ihmisiä luokitellaan ihonvärin perusteella muun muassa väestötilastoinneissa ja erilaisissa hallinnon asiakirjoissa. Näkykö tällainen ”rotujen” normalisointi ja arkipäiväistäminen lasten ennakkoluuloissa?

Tämän tutkielman kautta saa kattavan kuvan lasten ennakkoluuloista ja niiden kehityksestä tehdystä aiemmasta tutkimuksesta. Kuten jo aiemmin olen maininnut, olen tietoisesti päättänyt olla käsittelemättä lasten ennakkoluuloihin puuttumisen keinoja. Kouluikäisten lasten ennakkoluuloista on myös tehty paljon mielenkiintoisia tutkimuksia ja niiden perusteella tehty erinäisiä havaintoja. En kuitenkaan sisällyttänyt niitä tähän tutkimukseen, joka keskittyy nimenomaan varhaiskasvatusikäisiin lapsiin. Tutkimuksen luotettavuutta tukee se, että olen tutkimusaineistoni valinnassa painottanut kyseisen tutkimuskentän merkittävimpiä tutkijoita. Aineisto on hyvin kansainvälinen, ei pelkästään yhteen yhteiskuntaan sidottu. Olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman tuoreita lähteitä ja hyödyntänyt myös klassisia teoksia käsitteiden määrittelyssä.

Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut hyvin mielenkiintoinen prosessi. Sen kautta olen oppinut paljon niin tutkimuksen tekemisestä, lasten ennakkoluuloista kuin myös itsensäkin tutkijana. Tutkimuksen tekemisessä haastavinta oli suomenkielisen termistön puuttuminen. Ajoittain koin suurta turhautumisen tunnetta, kun englanniksi yksinkertaisia asioita ei saanut selkeästi käännettyä suomen kielelle vaan piti jatkuvasti keksiä kiertoilmaisuja. Uskon, että tulevaisuudessa, kun aihepiiristä kiinnostutaan enemmän, ainakin osalle termeistä vakiintuu vastineet myös suomeksi ja tutkijat voivat keskittyä tutkimuksen tekemiseen käännösongelmien sijaan.

7 LÄHTEET

Aboud, F. E. (2013). What are they thinking? The mystery of young children's thoughts on race. Teoksessa M.R.Banaji, & S.A. Gelman (toim.) *Navigating the social world: What infants, children, and other species can teach us*. New York: Oxford University Press. 332–335.

Aboud, F. E. (2008). A social-cognitive developmental theory of prejudice. Teoksessa: Quintana S. M. & McKown C. (toim.) *The handbook of race, racism, and the developing child*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc. 55–71.

Allport, G. W (1954) *The nature of prejudice*. Cambridge (Mass.): Addison-Wesley.

Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2007). Developmental intergroup theory: Explaining and reducing children's social stereotyping and prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, 16(3), 162–166.

Brown, R. (2010). *Prejudice: Its social psychology* (2. painos). Malden: Wiley-Blackwell.

Castelli, L., Zogmaister, C. & Tomelleri, S. (2009). The transmission of racial attitudes within the family. *Developmental Psychology*, 45(2), 586–591. Saatavana sähköisenä Ovid PsycARTICLES:sta. Viitattu 22.2.2017.

Costello, K., & Hodson, G. (2014). Explaining dehumanization among children: The inter-species model of prejudice. *British Journal of Social Psychology*, 53(1), 175–197. Saatavana sähköisenä Ebscohost:sta. Viitattu 23.2.2017.

França, D. X. D., & Monteiro, M. B. (2013). Social norms and the expression of prejudice: The development of aversive racism in childhood. *European Journal of Social Psychology*, 43(4), 263–271.

<http://web.a.ebscohost.com.pc124152.oulu.fi:8080/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=4e6e7f9b-e7b7-494b-a9f0-fa535555bf61%40sessionmgr4008&vid=1&hid=4204> Viitattu: 1.3.2017.

Jablonski, N. G. & Chaplin, G. (2000). The evolution of human skin coloration. *Journal of human evolution*, 39(1), 57–106.

https://www.researchgate.net/publication/12422045_Jablonski_NG_Chaplin_GThe_evolution_of_human_skin_coloration_J_Hum_Evol_3957-106 Viitattu 13.2.2017.

Ketonen, L. (2015). Children tell about skin color: Small stories from Namibia and Finland. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201512082276.pdf> Viitattu 30.1.2017.

Lappalainen, S. (2006). Making differences and Reflecting on Diversities: Embodied Nationality among Preschool Children. Teoksessa: Lappalainen, S. Kansallisuus, etnisyyys ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä. Helsinki: Helsingin yliopisto 2006. 147–163.

Löytty, O. (2005). Toiseus – Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa: J. Kuortti, M. Lehtonen & O. Löytty (Toim.), Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi. Tampere: Vastapaino. 161–189.

Miles, R. (1994). Rasismi. Suom. Tiusanen, A. & Koivisto, J. Tampere: Vastapaino. (Alkuteos: Racism, 1989.)

Nesdale, D. (2012). The development of children's ethnic prejudice: The critical influence of social identity, social group norms, and social acumen. Teoksessa: Russell, D. W. & Russell, C. A. The psychology of prejudice : Interdisciplinary perspectives on contemporary issues. New York: Nova Science Publishers. 51–76. Saatavana sähköisenä Ebscohost:sta. Viitattu: 13.02.2017.

Pauker, K., Williams, A., & Steele, J. R. (2016). Children's racial categorization in context. *Child Development Perspectives*, 10(1), 33–38. <http://onlinelibrary.wiley.com.pc124152.oulu.fi:8080/doi/10.1111/cdep.12155/full> Viitattu: 2.3.2017.

Puuronen, V. (2011) *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Raabe, T., & Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: A multinational meta-analysis of age differences. *Child Development*, 82(6), 1715–1737.

<http://web.b.ebscohost.com.pc124152.oulu.fi:8080/ehost/detail/detail?vid=0&sid=cf6cba45-64f9-4068-b9d5->

404783f54a26%40sessionmgr103&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=67226031&db=aph Viitattu: 2.3.2017.

Rastas, A (2004) Am I Still White? Dealing with the Colour Trouble. *Balayi: Culture, Law and Colonialism*. Vol. 6, 94–106.

http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67975/am_i_still_white_2004.pdf?sequence=1 Viitattu: 2.2.2017.

Rastas, A. (2007). *Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere: University Press. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/67726> Viitattu: 28.1.2017.

Rastas, A. (2013). Nimeämisen politiikka ja rasismien rajaamat sosiaaliset suhteet. Teoksessa: Lehtonen, M. (toim.) *Liikkuva maailma: liike, raja, tieto*. Tampere: Vastapaino. 153–175.

Rutland, A., Cameron, L., Bennett, L., & Ferrell, J. (2005). Interracial contact and racial constancy: A multi-site study of racial intergroup bias in 3–5 year old Anglo-British children. *Journal of Applied Developmental Psychology: An International Lifespan Journal*, 26(6), 699–713. http://ac.els-cdn.com/pc124152.oulu.fi:8080/S0193397305000778/1-s2.0-S0193397305000778-main.pdf?_tid=640015d8-fceb-11e6-b427-00000aab0f01&acdnat=1488200040_d499cf2c352133b3d42d44dc7258ea2 Viitattu: 28.2.2017.

Saaristo, K. & Jokinen, K. (2013). *Sosiologia (5. painos)*. Helsinki: Sanoma Pro.

Shutts, K., Kinzler, K. D., Katz, R. C., Tredoux, C., & Spelke, E. S. (2011). Race preferences in children: Insights from South Africa. *Developmental Science*, 14(6), 1283–1291.

Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups – Studies in the social psychology of intergroup relations*. Lontoo: Academic Press.

Unesco (1969). *Four statements on the race question*. Pariisi: Oberthur-Rennes.

Van Ausdale, D. & Feagin, J. R. (2001). *The First R – How Children Learn Race and Racism*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 (2016). Opetushallitus.

http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Viitattu 26.1.2017.